

I. Poučení z dějin

„Jediné poučení z dějin,“ říká se, „je to, že se z nich nikdy nepoučíme.“ Možná je to příliš povšechná generalizace, ale chaos v dnešním světě ji do značné míry potvrzuje. Čím to asi je, že jsou základy historie tak dokonale neznámé ve společnosti pyšníci se tím, že důkladně prozkoumává každý problém?

Pro jalovost našeho historického bádání se nabízí několikero vysvětlení.

Zaprvé, historiografické práce se omezují na krátká období – na dějiny vlastní země nebo na nějaký minulý věk, který z jakéhosi důvodu chováme v úctě.

Zadruhé, namísto objektivního pohledu propadáme při líčení byť i krátkých období dějin ješitnosti a domýšlivosti. Pojednáváme-li o historii své vlasti, píšeme obšírně o obdobích, kdy naši předkové prosperovali a vítězili, kdežto jejich neúspěchy a porážky odbýváme jen zběžně. Ukazujeme náš lid jako vlastence a hrdiny a jeho nepřátele jako ziskuchtivé imperialisty nebo podvratné buřiče. Jinými slovy, koncipujeme národní dějiny jako propagandu, místo abychom je zpytovali s náležitou vyvážeností.

Zatřetí, pokud jde o dějiny světové, studujeme jen krátké úseky, obvykle navzájem nesouvisející, jejichž obliba přišla v té či oné epoše do módy. Příkladem jsou Řecko 500 let před Kristem, římská republika a počátky římského císařství. O intervaly mezi „velkými epochami“ se nikdo nezajímá. V poslední době byla velikost antického Řecka a Říma z valné části zpochybněna a z historie se stávají jen provinční dějiny vlastní země.

Aby se dalo z dějin vyvodit nějaké užitečné poučení, je po mém soudu naprosto zásadní, abychom pochopili jeden důležitý princip: má-li být historie smysluplná, musí být historií celého lidského pokolení. Dějiny jsou totiž souvislým procesem, jenž se postupně rozvíjí, podléhá změnám a někdy se i obrací zpět, ale obecně lze říci, že v jediném mohutném proudu postupuje kupředu. Chceme-li z historie něco kloudného pochytit, nelze si vybírat ke studiu ta či ona krátká období v dějinách té či oné země, nýbrž musíme studovat celistvý proud lidského vývoje.

Každý věk čerpá od věků a kultur předchozích, čímsi vlastním k tomu přispěje a předá štafetu následovníkům. Pakliže různá dějinná období bojkotujeme, nelze vysvětlit původ nových kultur, které přišly po nich.

Přírodní vědy rozvíjejí své vědomosti tak, že stavějí na pracích předchůdců, provádějí miliony pečlivých pokusů a jejich výsledky pilně zaznamenávají. Při studiu světových dějin takové metody doposud použity nebyly. Naši roztříštěné historické práce stále z velké části vévodí emoce a předsudky.

II. Životy říší

Chceme-li objevit zákony, jimiž se řídí vzestupy a pády říší, očividně je nutno prozkoumat imperiální experimenty zaznamenané v dějinách a pokusit se z nich vyvodit veškerá poučení poukazující na jejich společné rysy.

Slova „říše“ či „impérium“ vzbuzují na základě asociací s britským impériem u některých lidí představu státoprávního útvaru skládajícího se z mateřské země v Evropě a „kolonií“ v jiných světadílech. V tomto pojednání užívám pojmů „říše“ a „impérium“ ve významu velké mocnosti (dnes bychom řekli „supervelmoci“). Většinu říší v dějinách tvořilo rozsáhlé území vesměs bez zámořských držav.

O mnoha říších, které se zapsaly do dějin, o jejich proměnách a trvání máme značné množství informací:

Název	Roky vzestupu a pádu	Délka trvání
Asýrie	859–612 př. Kr.	247
Persie (Kýros a jeho následníci)	538–330 př. Kr.	208
Řecko (Alexandr a jeho následníci)	331–100 př. Kr.	231
Římská republika	260–27 př. Kr.	233
Římská říše	27 př. Kr. – 180	207
Arabská říše	634–880	246
Mamlúcký sultanát	1250–1517	267
Osmanská říše	1320–1570	250
Španělsko	1500–1750	250
Rusko Romanovců	1682–1916	234
Británie	1700–1950	250

Tento přehled vyžaduje několik komentářů.

1. Autor zkoumá fakta a nepokouší se nic dokázat. Uvedená data jsou zvolena se značnou libovůlí. Říše nepovstávají a nezanikají k určitému datu. Obvykle procházejí obdobím postupného rozpínání a obdobím úpadku. O podobnosti v délce trvání uvedených mocných říší se lze dohadovat. Lidské záležitosti jsou ovlivňovány mnoha náhodami a neměli bychom očekávat, že lze vše vypočítat s matematickou přesností.
2. Máme však za to, že podobnost mezi životností různorodých říší uvedených v přehledu postačuje k tomu, aby ospravedlnila další zkoumání.
3. Někdo může namítnout, že rozdělení Říma na dvě období je neopodstatněné. První období, éra republiky, se datuje od doby, kdy Řím ovládl Itálii, a končí příchodem Augusta. Císařské období počítáme od příchodu Augusta do smrti Marka Aurelia. Je sice pravda, že císařství nominálně přežívalo ještě dalších sto let, ale to už byla jen doba neustálých zmatků, vzpour, občanských válek a nájezdů barbarů.
4. Ne všechny říše měly dlouhou životnost. Babylónskou říši Nabukadnesara kupříkladu svrhl Kýros zhruba po pouhých dvaceti čtyřech letech.
5. Z údajů uvedených v tabulce lze vyvodit zajímavý závěr. Vypadá to, že životnost říší nezávisí na rychlosti dopravy ani povaze zbraní v dané době. Asyřané pochodovali pěšky a k boji užívali kopí, luky a šípy. Britové využívali dělostřelectvo, železnice a zaoceánské lodi. A přece trvaly obě říše přibližně stejnou dobu.

Dnes máme sklony nazývat přítomný věk věkem tryskáčů a namlouváme si, že nás minulé říše nemají o čem poučit. Takový přístup se nám jeví jako chybný.

6. Neubráníme se pokušení porovnávat délku života říší s délkou života lidí. Navrhují, abychom brali za průměrnou délku lidského života sedmdesát let. Ne všichni se dožijí přesně sedmdesáti. Někteří zemřou v dětství, jiní se zabijí ve středním věku při nehodách, další se dožijí osmdesáti či devadesáti. Nehledě na tyto výjimky je však opodstatněné tvrdit, že sedmdesát let je rozumným odhadem délky života průměrné osoby.
7. V této fázi nechtě je nám dovoleno učinit několik závěrů.
 - (a) Navzdory vrtochům štěstěny a nesporně odlišným okolnostem, jimž je lidské pokolení vystaveno v různých epochách, vykazuje délka života různých říší pozoruhodnou podobnost.
 - (b) Zdá se, že převratné změny v technologii dopravy a metody válečnictví nemají na délku života říší vliv.
 - (c) Podobu říší však změny v technologii dopravy a války ovlivňují. Asyřané se přemisťovali pěšky, a proto mohli ovládnout pouze sousedy, jejichž území byla pěšky dosažitelná – Médy, Peršany a Egypťany.

Britové využívali námořní lodě, a ovládli díky tomu mnoho zemí a subkontinentů dostupných námořní cestou – Severní Ameriku, Indii, Jižní Afriku, Austrálii

a Nový Zéland –, zato se jim nikdy nepodařilo ovládnout sousedy – Francii, Německo a Španělsko.

Přestože však měly asyrská říše a britské impérium zcela odlišnou podobu, obě trvaly zhruba stejnou dobu.

III. Lidské měřítko

Nabízí se otázka, co tedy mohlo být oním faktorem, jenž způsobil tak mimořádnou podobnost v trvání říší při tak různorodých podmínkách a naprosto odlišných technologických možnostech.

Jednou z mála jednotek míry, které se od dob asyrské říše zásadně nezměnily, je lidská „generace“ čili časový úsek zhruba pětadvaceti let. Období 250 let tedy obnáší přibližně 10 generací. Bližším zkoumáním charakteristik vzestupů a pádů velkých států a národů se možná mnohem jasněji ozřejmí možný význam střídání generací.

Pokusme se tedy prozkoumat jednotlivé etapy v životě mocných národů.